

פיתוח קיימות בין-דורית: מדיניות חברתית מכוונת-התאוששות והזדמנויות ליישום מדיניות חברתית ביקורתית

דונה ביינס

להלן מובאת בפניכם, מתורגמת ובמלואה, הרצאתה של פרופ' דונה ביינס (Donna Baines) מאוניברסיטת בריטיש קולומביה שבקנדה (The University of British Columbia).¹ ההרצאה ניתנה בפאנל המליאה המרכזי של כנס אספנט ישראל שנערך באוניברסיטת חיפה ב-15 בפברואר 2023, וכותרתו **מדיניות חברתית כקיימות רב-דורית**. נקודת המוצא של מדיניות כזאת שואבת מגישות עכשוויות הטוענות כי מדיניות חברתית המאפשרת קיימות הולכת מעבר לרווחת היחידים ברגע נתון, ומנוסחת באופן המכוון להקטנת אי שוויון חברתי, כלכלי, מגדרי, אתני, גזעי וכדומה – גם עבור דורות ההמשך. אכן, בשנים האחרונות מתחזקת הגישה כי קיימות אינה סוגיה של אקלים בלבד, וכי קיימות כלכלית וחברתית חשובות לא פחות. גישה זו מתחברת במישרין ליעדי האו"ם לפיתוח בר-קיימא.

הכנס עסק באתגרים העומדים בפני מדינת הרווחה ובפני השירותים החברתיים, תוך בחינת מדיניות חברתית כקיימות רב-דורית. בהקשר זה, הרצאתה המאלפת של פרופ' ביינס, שהיתה הדוברת המרכזית בכנס, מספקת לנו הצצה למה שיוכל להיות עולם טוב יותר. את התרגום של ההרצאה לעברית קראה ותיקנה בקפידה פרופ' אורלי בנימין מאוניברסיטת בר-אילן.

פרופ' ניסים כהן וד"ר עינת לביא, יו"רים כנס אספנט

1 לדף של פרופ' דונה ביינס ראו [/profile/donna-baines/https://socialwork.ubc.ca](https://socialwork.ubc.ca/profile/donna-baines/)
לדף הגוגל סקולר של פרופ' ביינס ראו <https://scholar.google.co.uk/citations?user=GdgrK6wAAAAJ&hl=en&oi=sra>

מדיניות חברתית בין-דורית בת-קיימא היא מדיניות המסוגלת להעניק הגנות ותמיכות אפקטיביות לדור הנוכחי, ובד בבד להבטיח תנאים דומים ואף טובים יותר לדורות הבאים. זו משימה מורכבת, הדורשת התערבות בכמה רמות – קהילתיות, עירוניות, אזוריות, מדינתיות ובין-לאומיות – לטובת אחריות האחד כלפי האחר וכלפי כדור הארץ. גוף הולך וגדל של ספרות מחקר טוען שההשפעות מרחיקות הלכת של מגפת הקורונה מחייבות את המעוניינים לקדם קיימות, שוויון והכללה לגבש גישות חדשות של מדיניות חברתית (Noble & Ottman, 2023; OECD, 2020).

אנשי התאוריה החברתית הביקורתית מזהים את תקופת הקורונה גם כרגע מכריע בוויכוח החברתי והפוליטי. תאורטיקן התרבות סלבי ז'יז'ק (Zizek, 2020) קרא לשיבה לעקרונות סוציאליסטיים, בטענה שמגפת הקורונה היא חלק ממשבר עולמי בכל אורח חינו, מאקולוגיה ועד מתחים חברתיים חדשים, ושאת המשבר ניתן יהיה לפתור רק באמצעות פעולה קולקטיבית מכוונת לצדק חברתי. ננסי פרייזר (Fraser, 2021) גורסת כי העולם נמצא בעידן של משברים חופפים, ובהם סביבה, בריאות הציבור, חיים כלכליים ופוליטיים המייצרים קיטוב חברתי ושעתוק מעמדי. כוחן של קבוצות דומיננטיות נסדק ויוצר "שיבוש של המרחב הציבורי", ובד בבד הסברים מקובלים והגמוניות ישנות מתפרקים ומתחברים בדרך אחרת. הסדקים הם פתח לדיונים חדשים ולפתרונות חדשים, החל בפתרונות המעוגנים בזכויות אדם ובצדק חברתי, וכלה בפתרונות אלימים וסמכותניים מהקצה האולטרה-ימני והפשיסטי (Fraser, 2021; Friesen, 2021). שיבוש המרחב הציבורי יכול לזמן מרחב לדיונים מרחיקי לכת על מדיניות חברתית, דיונים שיערערו עליה וינסחו אותה מחדש בדרכים פרוגרסיביות ושוויוניות יותר, המקדמות קיימות בין-דורית.

ברמה המעשית, כל חשיבה מחדשת על מדיניות חברתית תהיה חייבת להתבסס על מדיניות ברמת המאקרו, שתבטיח זמינות של משאבים להגנה על קיימות ושוויון, וכן על פרקטיקות ניתוחים ברמת המיקרו, שיטפחו גישות ביקורתיות למדיניות, הכללה וגיוון (Lightman & Lightman, 2017; Stanford, 2015). מאמר זה יפתח בסקירה של חלופות ברמת המאקרו לקידום מדיניות בין-דורית בת-קיימא. לאחר מכן יובא דיון בגישות ביקורתיות ברמת המיקרו לפיתוח מדיניות, דיון וניתוח, המקדמות גם הן מדיניות בין-דורית בת-קיימא של צדק חברתי. למאמר מטרה כפולה. האחת – להציג מודלים ופרקטיקות של מדיניות חברתית ברמת המאקרו והמיקרו, שניתן להשתמש בהם לקידום קיימות ושוויון. האחרת – להציע לעוסקים בהוגנות ובמדיניות חברתית דרכים שבאמצעותן יוכלו להיכנס למרחב הציבורי המשובש באופן בונה, להצטרף לדיון ואף להוביל אותו לקראת תוצאות דמוקרטיות ובנות-קיימא.

קידום קיימות בין-דורית: חלופות ברמת המאקרו

כאמור, מדיניות חברתית המכוונת לקיימות בין-דורית דורשת פיגומים מוצקים של מדיניות מאקרו, אשר יבטיחו די משאבים זמינים להצחתן של המדיניות החדשה ושל גישות המדיניות החדשות. אף שבמדינות הצפון הגלובלי הגישות הניאו-ליברליות למדיניות חברתית נותרו דומיננטיות, בעת האחרונה נראה שהתערבויות המאמצות גישה קיינסיאנית בכלכלה עשויות למנוע מיתון ולקדם חיים כלכליים בריאים. נוצרה אפוא הזדמנות למדיניות שמטרתה צדק חברתי וקיימות בין-דורית, בעיקר משום שהסיכוי שהציבור והפוליטיקאים יהיו מוכנים לרפורמה פרוגרסיבית במדיניות גובר כאשר הכלכלה אינה במיתון. מכאן החשיבות הרבה הטמונה במניעת מיתון. דוגמה עדכנית לכך היא אוסטרליה, שבה האמצעים הקיינסיאניים שננטו התגלו כיעילים במהלך המשבר הפיננסי העולמי של 2008, אז סיפקו הגנות נגד מיתון. הם כללו תמריצים ממשלתיים חיוניים למשק, לרבות פרויקטים לתעסוקה ישירה ועקיפה, ותשלומים ישירים ליחידים ולמשפחות. היצירה של מקומות עבודה כללה מימון פרויקטים של בנייה בכל בית ספר במדינה (Stanford, 2009). יוזמה זו עוררה רצון טוב בקהילות המקומיות, ובד בבד סיפקה היטב לכל קהילה, גם במרחבים פריפריאליים וכפריים, מספר רב של מקומות עבודה: באספקת חומרי בנייה, הובלה, גינון, מסעדות, בגדי עבודה, בתי קפה, כולל היתרונות הנלווים למצב שבו אנשים עובדים, צורכים, ומשלמים מיסים (Quiggan, 2013; Stanford, 2009). המימון הממשלתי באוסטרליה כוון לתת תמריץ ישיר לקבוצות המתקשות בשוק העבודה, דוגמת בני נוער, מהגרים חדשים, אנשים עם מוגבלות ואנשים מבוגרים. כך הושגה התקדמות חשובה בשוויון. הצלחת ההתערבויות הקיינסיאניות מעידה כי כיוון מדיניות זה יכול למלא תפקיד חשוב בקיימות בין-דורית, אפילו לנוכח משברים עולמיים.

דוגמאות מוצלחות נוספות לנקיטת יוזמות מדיניות חברתיות נאו-קיינסיאניות בכלכלות גדולות במהלך משברים עולמיים אפשר לזהות בקנדה במהלך הקורונה. אך לפני כמה שנים היו יוזמות המדיניות החברתיות הקיינסיאניות הללו זוכות בקנדה לביקורת כיקרות מדי, מערערות את השוק הפרטי, מקדמות תעמולה סוציאליסטית וכו'. אולם לנוכח המשברים החופפים והמשתנים במהירות שחוו הקנדים בעקבות הקורונה, השתנה השיח הציבורי והפוליטי ההגמוני, ונוצרה הזדמנות עבור שתיים מהמפלגות הפוליטיות הגדולות – הליברלים והמפלגה הדמוקרטית החדשה (לייבור) – להקים קואליציה (מצב נדיר מאוד בפוליטיקה הקנדית) המבוססת על הסכמה ליישם מדיניות חברתית הכוללת שינויים מרחיקי לכת: מתן שירותי רפואת ילדים, אספקת תרופות וטיפול שיניים באופן אוניברסלי, לחברה כולה (Canadian Press, 2022). הצעות המדיניות קודמו בד בבד עם עלייה בשיעורי התעסוקה בקרב אוכלוסיות הנאבקות לשוויון, ובמיוחד נשים, והרחבת הגישה לטיפול שיניים ולתרופות לאוכלוסיות שהכנסתן נמוכה יותר (Canadian Press, 2022; Government of Canada, 2021). יוזמות מדיניות חברתיות אלו, אף שלא קראו

תיגר על מבני הכוח החברתיים והפוליטיים, משקפות שינוי פרוגרסיבי ומשמעותי בשיח הציבורי ובשיח המדיניות.

ברמה הבין-לאומית של המדיניות החברתית, שתי תוכניות רחבות היקף המתבססות על מדיניות קיינסיאנית ברמת המאקרו החלו להעסיק מאוד כלכלנים, קובעי מדיניות ותנועות חברתיות עם שוך משבר הקורונה. מדובר בתוכנית **מרשל** מודרנית, ובגריין **ניו דיל גלובלי**. להלן נדון בקצרה ביתרונות ובחסרונות של כל אחת משתי התוכניות הללו.

תוכנית מרשל המקורית העבירה סיוע של 13 מיליארד דולר למדינות אירופה והחייטה בהצלחה את כלכלתן בעידן שלאחר מלחמת העולם השנייה. עם זאת, לצד יתרונותיה היו לה גם חסרונות. היתרונות כללו שיקום וחיזוק של הכלכלות לאחר המלחמה, במיוחד בחקלאות ובתעשייה, ונכון לסיום המימון ב-1951, כל מדינות אירופה שנהנו מהכספים היו במצב טוב יותר מאשר בימים שטרם המלחמה, ובתוצר הלאומי הגולמי שלהן חלה עלייה של 15%–25% (Stiel, 2018).

החסרונות כללו פגיעה בתעשיות אירופיות שונות (למשל, הטבק), שנטען כי נדחקו החוצה בזמן שתעשיות אמריקניות מקבילות התחזקו (Botsiou, 2009), שכן הסיוע האמריקני נכרך במדיניות שהבטיחה את קידום הסחר והרווח האמריקניים (Stiel, 2018). זאת ועוד, אף שתוכנית מרשל סיפקה סיוע לאויבים לשעבר כמו גרמניה ואיטליה, היא לא כללה בעלות ברית לשעבר דוגמת מדינות בגוש המזרחי וברית המועצות. יש הגורסים כי חיזוק מדינות מערב אירופה וההדרה של מדינות מזרח אירופה היו גורם לתחילת המלחמה הקרה, והעמיקו את המתיחות והפילוג בעולם (Pisani, 1991; Steil, 2018).

ממשלות שהוסיפו לנקוט אסטרטגיות מדיניות ניאו-ליברליות בתקופה שלאחר הקורונה מזהירות כי יש להפעיל מחדש צעדי צנע (Kentikelenis & Stubbs, 2021). בניגוד לכיוון מדיניות זה, בשנת 2020 קראה נשיאת הנציבות האירופית אורסולה פון דר לייך (von der Leyen) לאיחוד האירופי לאמץ תוכנית מרשל חדשה כדי לזרז את ההתאוששות של אירופה לאחר הקורונה (Canadian Broadcasting Corporation, 2020). לקריאה לתוכנית מרשל חדשה הצטרף הכלכלן הביקורתי גיים סטנפורד (Stanford, 2020), התומך בהגדלה ניכרת של הגירעון כדי להזרים כסף לכלכלה ולחלץ את העולם מהמיתון. סטנפורד סבור שתוכנית הבראה מודרנית ברוח תוכנית מרשל תספק לממשלות הזדמנות להשקיע בצמצום העוני, בפתרונות ירוקים ובקידום השוויון, ותתמוך במאות אלפי עסקים, שבלעדיה יקרו. ברוב המקרים, הציבור תמך מאוד במנהיגות ובהתערבות ממשלתית במהלך המגפה, במיוחד במה שנוגע למימון שירותי בריאות, תשלומים ישירים למובטלים ותמריצים כלכליים (Kentikelenis & Stubbs, 2021; LaBonte, 2022). במקום להימנע מהוצאות חברתיות, על ממשלות להשקיע בהן ולהרחיב אותן באופן קיצוני. המשמעות היא שהממשלות והציבור יהיו מוכנים לספוג גירעונות, בידיעה שניתן יהיה לכסות אותם כאשר המיתון ותנאי האינפלציה ישתפרו, וכי כל עוד אנשים שומרים על מקום עבודתם הם משתתפים

בחיי הכלכלה באמצעות צריכת סחורות ושירותים ודרך תשלום מיסים. הממשלות ישיגו חיסכון בעלויות גם בזכות ירידה בביקוש לטיפול נפשי ולשירותים למובטלים ולעניים.

לסיכום, תוכנית מרשל בין-דורית עכשווית ובת-קיימא אמורה לכלול את התחומים והפעולות הקונקרטיות שלהלן: (1) פרויקטים מכלילים ושוויוניים; (2) מעבר לירוק (ראו בהמשך); (3) צמצום העוני ומספרם של מחוסרי הדיור; (4) בניית תשתיות חיוניות; (5) משרות איכותיות. פרויקטים מכלילים ושוויוניים יכללו ייזום פרויקטים ותוכניות שמטרתם הרחבת השוויון במגזר הממשלתי, במגזר השלישי וגם במגזר העסקים, בזכות גיוס שוויוני; שימור משרות וקידום בעבודה תוך העדפה מתקנת; ופרויקטים למען הקהילה ולרכישת מיומנויות דוגמת משא ומתן, גישור, פיתוח קהילתי, מעורבות אזרחית ופתרון בעיות בדרכי שלום. התוכנית תנסה גם לתקן חלק מההפליה המערכתית ארוכת השנים וההדרה המבנית בתוכניות חברתיות קיימות.

מעבר לירוק פירושו תמריצים והבטחת המעבר לאנרגיה מתחדשת, תחבורה ירוקה, תעשיות שהן ניטרליות מבחינת פליטת פחמן והשקעות ירוקות. חשוב להדגיש שאנשים המועסקים כיום בתעשיות התורמות לפליטת פחמן אינם אמורים לשאת בנטל המעבר לירוק, אלא לקבל הכשרה משמעותית ואפשרויות לתעסוקה בתחומים חדשים בכלכלה, שיתרמו לרווחה חברתית וכלכלית. המאבק בעוני ובהיעדר פתרונות דיור נכלל בפרויקטים שצוינו, בפרט בפרויקטים לשוויון ולפיתוח מיומנויות ליישוב סכסוכים בקהילה. צמצום ואף מניעה של אירועי עימותים ואלומות טראומטיים בחברה, וקידום סוגים אחרים של מיומנויות והבנה של החיים החברתיים – או בניסוחה של פרייזר (2021), יצירת נרטיבים נגדיים חדשים – מעניקים לנו סיכוי טוב בהרבה לייצר פתרונות שיעזרו לאנשים פגיעים לעבור לפתרונות דיור ולתרום לחברה. יצירת מקומות עבודה ותשלומים ישירים ליחידים יכולים לייצב עוד יותר את חייהם של אלו המתמודדים עם עוני ואי שוויון.

השקעה ובניית תשתיות ציבוריות שהוזנחו לאורך זמן עולות בקנה אחד עם הצורך במרחבים ציבוריים, תעסוקה איכותית, מאבק בעוני ושאר ההיבטים שצוינו לעיל. ברוב מדינות העולם, גשרים, כבישים, בתי חולים, בתי ספר, פארקים וכו' סבלו מתת-מימון במהלך שלושת העשורים האחרונים של הניאו-ליברליזם, לפחות, וזקוקים לתחזוקה ולשיקום ניכרים, אם לא לבנייה מחדש. בהמשך ישיר לשוויון, משרות כאלה יוכלו לספק תעסוקה למי שנדחקו לשוליים והודרו משוק העבודה בשיטתיות, ונקודת פתיחה טובה לתיקון גזענות, סקסיזם, הפליית בעלי מוגבלויות וכד' שהשתרשו. באופן הנשזר בכל הנושאים לעיל, שימור של משרות איכותיות פירושו יצירה של משרות בעלות ערך מוסף המציעות ביטחון תעסוקתי, שכר טוב, ומאפשרות לאנשים להיות מעורבים בצורה משמעותית בכלכלה ובחיי החברה.

מדיניות מאקרו נוספת שנועדה להכשיר את הקרקע לאיפוס חברתי מסיבי היא הקריאה של כמה מנהיגים עולמיים ומפלגות גדולות **לגרין ניו דיל** – הגרסה הירוקה של הניו דיל,

שתציע השקעה מוכוונת חזון לטיפול במשברי אקלים ובאי שוויון (MacArthur et al., 2020). בד בבד, נשיא ארצות הברית ג'ו ביידן יצא בקריאה "לבנות שוב טוב יותר", וכרך בדבריו התנהגות תאגידית אתית עם תמריצים ממשלתיים ותוכניות חברתיות (LaBonte, 2022). ההיבטים החיוביים של מדיניות זו כוללים הכרה בכך שאקלים וצדק חברתי חייבים להיות כרוכים זה בזה כדי להצליח, שכן ניתן להשיגם רק במשולב. נושא זה מכונה **מעברים צודקים**, וכולל לא רק מדיניות המקדמת שוויון והוגנות חברתית, דוגמת בניית דיור ציבורי, שירותים ותעסוקה באיכות גבוהה, אלא גם מדיניות שמטרתה לשפר את היעילות האנרגטית בכל מגזרי הכלכלה, להרחיב את השימוש באנרגיית שמש ורוח ובגז טבעי, ומציבה לעצמה ליעד להשיג **ניטרליות אקלים** באירופה ובצפון אמריקה בעוד עשר שנים. עסקאות ירוקות לאומיות וגלובליות זכו לביקורת על היותן חלק מהמערכת הקפיטליסטית, בעוד רבים סבורים שצדק חברתי וסביבתי מחייב כלכלה במתכונת חדשה. מק'ארטור ואח' (MacArthur et al., 2020) טוענים כי "המעבר לירוק יכול לדרבן חדשנות טכנולוגית, אך גם להחמיר את אי השוויון הקיים" (MacArthur et al., 2020, 6), ולהעמיק את הפערים בהיבטים של מגדר, גזע, מעמד ואזור.

הדיון שהובא כאן מדגיש את המתחים שעדיין אינם מאפשרים פיתוח של מערך מדיניות מאקרו שתקדם סדר יום שמטרתו שוויון וקיימות בין-דורית. ואכן, שתי מסגרות המאקרו מציעות משאבים למימון, ומקדמות שינוי מרחיק לכת ומתמשך המתמקד בשוויון. סוג כזה של שינוי גורף במדיניות מצריך שחקנים חברתיים שישכילו להציג טיעונים אמינים ומשכנעים, ויגייסו את הרצון הטוב של הציבור ושל קובעי מדיניות ופוליטיקאים. חוקרי מדיניות ופרשני מדיניות נתפסים לא פעם כטכנוקרטיות או אינטלקטואלים המשיאים עצות ממגדל השן, במקום לתקשר במישורין עם אוכלוסיות בשטח כדי להפיק ניתוחים ורעיונות חדשים. מסגרות חדשות של מדיניות מאקרו לא יצליחו לקבל דריסת רגל ללא שינוי נלווה במערך המיומנויות ונקודות המבט של האנשים המעורבים בניתוח, בפיתוח ובביקורת של המדיניות, וללא חיזוק הקשר עם האנשים החווים בפועל אי שוויון והדרה חברתית. בסעיף הבא יוצעו פרקטיקות של מדיניות חברתית ברמת המיקרו, שהן היסודות שעליהם נבנות גישות של מדיניות חברתית ביקורתית ברמת המאקרו.

מודלים ברמת המיקרו: כיצד נוכל לתרום לשיבוש המדיניות החברתית?

חוקרי מדיניות חברתית עובדים לא פעם עם המדינה ואף כחלק ממנה, לפחות חלקית. בהיותם חלק ממנגנון המדינה, קובעי מדיניות וחוקרים אחראים ליכולת של המדינה לקדם שוויון ולתת מענה הולם לצרכים של מי שאינם יכולים לממן בעצמם, אך גם לשלוט ולכפות (Galper, 1980). למרבה הצער, חוקרי מדיניות חברתית יכולים גם להיות חלק

מפיתוח מדיניות המקדמת דיכוי ופגיעה בקבוצות שונות (Savage et al., 2021). גישות דוגמת סוציולוגיה של מדיניות ביקורתית מכירות במרכזיותו של הצדק החברתי בקידום של מדיניות חברתית (Gale, 2001; Ozga, 2021; Savage et al., 2021). כפי שהמאמר יוסיף ויראה בהמשך, כדי לקדם מדיניות בת-קיימא המשפרת שוויון, וכדי להימנע מלתת יד למדיניות לא צודקת, יש לעגן פרקטיקות של מדיניות חברתית בתאוריה ביקורתית, הן בתאוריה הן במעשה, לשים במרכז את ניסיון החיים וסדרי העדיפויות של קהילות מודרות ומנוצלות, ולהתחייב לרפלקסיביות ביקורתית מתמשכת. כדי שנושאי משרה המופקדים על פיתוח וניתוח של מדיניות חברתית, כולל אלה המועסקים במישרין על ידי המדינה, יצליחו לשמור על אוטונומיה מספקת שתרחיק אותם מעדיפויות דכאניות של המדינה, עליהם למקם את עצמם במודע כמי שעוסקים בצדק חברתי, ולא רק כעובדי ציבור. הגדרה עצמית כזאת תאפשר להם לדבוק באסטרטגיות המקדמות הוגנות ושוויון, ובד בבד להבטיח הקצאה מספקת של משאבי מדינה כדי לענות על הצרכים של אוכלוסיות מדוכאות.

הסעיף הבא יפרט בקצרה ארבעה מרכיבים התורמים לקיימות בין-דורית בעת שמבקשים ליישם מדיניות חברתית: (1) התבססות על תאוריה ביקורתית; (2) התמקדות בניסיון החיים של קהילות מודרות ומדוכאות; (3) רפלקסיביות ביקורתית; (4) "ברית בין חזקים לחלשים" בראייה ביקורתית.

1. התבססות על תאוריה ביקורתית

בעת היישום של מדיניות חברתית, קיימות בין-דורית נבדלת מצורות דומות אחרות של עבודת מדיניות חברתית. זאת בזכות המחויבות שלה לצדק חברתי בכל רמות החיים החברתיים והסביבתיים, מחויבות המעוגנת בניתוח ביקורתי מעמיק (Ozga, 2021; Savage et al., 2021). בעידן של ישירות ותובענות, האסכולות הביקורתיות היעילות ביותר לא היו השמרניות והנוקשות. יהיו אלה תאוריות הנשענות על גישה חתרנית, פרגמטית וצולבת, שהיא הדרך הטובה ביותר לשלב את היתרונות הרבים הטמונים במסורת ביקורתית, ולתרום להגמוניות הנגד החדשות, המתפתחות כחלק מקריאת התיגר על המדיניות החברתית (Baines & Sharma, 2022).

בזכות ההימנעות מדבקות נוקשה בתאוריה אחת או במודל אחד, תאוריה ביקורתית חתרנית נמנעת מהגדרה נוקשה של גבולותיה או משלילת נקודות מבט ביקורתיות אחרות. במקום זאת היא שוזרת ידע, תאוריות ופרקטיקות ממסורות ביקורתיות רבות (Strier & Binyamin, 2014), כולל, בין היתר, אנטי-דיכוי, הצלבה, דה-קולוניזציה, אנטי-גזענות, פמיניזם, מרקסיזם, קיינסיאניות, פוסט-מודרניות, פוסט-סטרוקטורליזם, קוויריות, גישות רגישות למשבר האקלים, זכויות אדם, מוגבלות חברתית, וכן פעולה להפחתת תיוגם של מתמודדי הנפש (sanism) (Baines & Sharma, 2022; Brown & MacDonald, 2020; Strier, 2019). מדיניות חברתית שאינה שמה במרכז מסורות ביקורתיות מועדת לשחזר

שלא במכוון מעשי דיכוי, ולקחת חלק בפרקטיקות כפייה ושליטה המקדמות את האינטרסים של קבוצות דומיננטיות על חשבון הקבוצות הפחות חזקות. עיגון של עבודת המדיניות החברתית בתאוריה ביקורתית פירושו שהמדיניות תשמור על קשר ישיר לפרויקטים של צדק חברתי, וכך תישמר מפני גלישה לשיתוף פעולה עם דיכוי על ידי המדינה והממסד.

2. התמקדות בניסיון החיים של קהילות מודרות ומדוכאות

חוקרי מדיניות חברתית הם המומחים, לכאורה, אולם קורה יותר ויותר ששינוי חברתי משמעותי וצודק מגיע מבעלי הניסיון שחו דיכוי (McIntosh & Wright, 2019; Merritt et al., 2020). במקום לומר לקהילות מה עליהן לחשוב או לעשות כדי להשיג שוויון רב יותר, אפשר לנהוג בצניעות אל מול ניסיון החיים הממשי, ולראות בכך הזדמנות להסתמך על הידע של אלה שחו על בשרם את המדיניות והפרקטיקות הבלתי הוגנות, ורכשו מומחיות רלוונטית לפיתוח שירותים הוגנים (Johnstone & Lee, 2021; McIntosh & Wright, 2019).

בעת שמפתחים או מיישמים רפורמה במדיניות חברתית, ההעמדה של אנשים עם ניסיון חיים במרכז מצריכה ענווה מצד מומחים למדיניות חברתית, והכרה בכך שלמרות החשיבות של ידע אקדמי ובקיאיות בתחום, הרי הידע הסובייקטיבי של המשתמשים בשירותים גם הוא מומחיות חשובה, מומחיות שיש לכבד, ולא לפטור אותה כאנקדוטלית או סובייקטיבית. הכבוד לידע כזה והצבתו במרכז חשובים גם משום שבעלי ניסיון החיים הם שיושפעו יותר מכל משינויי המדיניות והנהלים, והתובנות שלהם עשויות להיות בעלות משקל מכריע בעיצוב של מדיניות חברתית יעילה, ולא דכאנית. להכללת קולות מהשוליים בפיתוח מדיניות יש חשיבות גם בהיותה בסיס לגישות מעצימות וביקורתיות. עם זאת, בדיוק כמו כל שאר האנשים בחברה, גם בעלי ניסיון החיים אינם חסינים מפני הפנמה וקידום של רעיונות שאינם תמיד לטובתם או לטובת קבוצות מדוכאות אחרות. לפיכך, הצבת חוויית החיים במרכז צריכה להיות מבוססת בתאוריה, בידע ובפרקטיקה ביקורתיים. פירוש הדבר רפלקציה ביקורתית מתמדת שתבחן את הפרקטיקות, הערכים והפרספקטיבות שהחוקר מיישם, ואת ההקשרים המבניים המעצבים אותם (Morley & O'Bree, 2021).

3. רפלקסיביות ביקורתית

בעלי מקצוע שונים, מסוכני נדל"ן ועד רופאים, מבצעים רפלקציה על הפרקטיקה שלהם, אם כי תהליך זה נשאר בדרך כלל ברמה של הפרט, או של המיקרו-פרקטיקה. כך למשל, רופאים עשויים לבצע רפלקציה בשאלה כיצד ניתן להעביר בדיקות סדירות למטופלים בצורה מהירה וחלקה יותר, או כיצד לחנך מטופלים להקפיד יותר על שטיפת ידיים כדרך

למנוע התפשטות של מחלות זיהומיות. לעומת זאת, רפלקסיביות ביקורתית היא תהליך מורכב יותר, שכן היא מחייבת את החוקרים לסקור את המחקרים שערכו בעבר, את הידע האישי ואת ההטיות הפוטנציאליות שעלולות היו להשפיע על אותם מחקרים, ובד בבד לחפש אחר דרכים לשפר את הפרקטיקות ולהרחיב את נקודות המבט האישית. עם זאת, מכיוון ששינוי חברתי הוא תהליך חברתי מעצם הגדרתו, רפלקסיביות/רפלקציה ביקורתית כרוכה גם בניתוח של המדיניות החברתית ברמת המאקרו והמיקרו, ושל המבנים החברתיים המעצבים את האפשרויות והחסמים להתערבויות יעילות ושוויוניות יותר (Morley & O'Bree, 2021; Watts, 2019).

רפלקסיביות ביקורתית היא כלי חשוב בידיהם של חוקרי מדיניות חברתית. זהו כלי המאפשר לגייס את חוויות החיים שצברו בעבודה על מדיניות חברתית ובחיי היום-יום כדי להרחיב ולחדד את הידע, התאוריה והפרקטיקה (Morley & O'Bree 2021; Watts, 2019). רפלקסיביות ביקורתית מחייבת תשומת לב רבה להקשרים החברתיים, התרבותיים, הפוליטיים והכלכליים, וכן לפרקטיקות, למדיניות ולמבנים החברתיים המעצבים את החוויה היום-יומית. היא גם מעודדת ביקורת בונה על הקשרים האישיים והקשרים של אחרים לפרקטיקות ולנקודות מבט, מדכאות ומשחררות גם יחד.

4. ברית בין חזקים לחלשים (Ally-ship) בראייה ביקורתית

אף שכבר דובר רבות על רעיון הברית עם קבוצות שוליים, הוא זוכה לביקורת גוברת על היותו מושג ריק שנועד למרק את המצפון ולקדם אינטרסים תאגידיים, בלי יכולת של ממש לחולל שינוי שאינו קוסמטי בלבד. כך למשל, ממשלות ותאגידיים מסתפקים בשימוש גובר בשפה של ברית עם הנפגעים מאי שוויון, אך אינם מבצעים חלוקה מחדש של משאבים או כוח, ואינם מחוללים שינוי משמעותי במדיניות או בפרקטיקות (Clemens, 2017).

בהמשך לטיעון לעיל, גייטס ואח' (Gates et al., 2023) טוענים כי ברית בין חזקים לחלשים יכולה להתקיים כשהיא מאמצת ראייה ביקורתית המושתתת על תאוריות חתרניות, ולערב פיתוח של נאמנות חזקה כלפי קהילות מוחלשות. פירוש הדבר שינויים מרחיקי לכת במדיניות ובפרקטיקות, במטרה לשנות מבנים מושרשים של אי שוויון קולוניאלי, פטריארכלי וקפיטליסטי, הממשיכים לדכא רבים ולהעניק זכויות יתר לאחרים (Clemens, 2017). כדי שהברית בין חזקים לחלשים תוכל להתקיים ולשמר את הראייה הביקורתית נדרשת גם רפלקסיביות ביקורתית מתמדת על פרקטיקות ומיקום חברתי (positionality), שמטרתה להבין את הקשר הרב-כיווני בין פעולה, מבנה וניתוח, ולהתחיל לייצר קיימות בין-דורית חדשה באמצעות פתרונות של מדיניות חברתית המערבים צדק חברתי (Gates et al., 2023).

מסקנות

בתחילת המאמר צוטטו דבריהם של זייז'ק (2020) ופרייזר (2021) בדבר שבירת הקונצנזוס במקומות רבים בעולם לנוכח המשברים החופפים של הקורונה, שינויי אקלים, התחזקות העוני ואי השוויון והפוליטיקה של הימין הקיצוני, היוצאת נגד זכויות אדם ושוללת פתרונות קולקטיביים. בעקבות זאת נוצרה הזדמנות עבור אנשי מדיניות חברתית ביקורתית להציע כיווני מדיניות חדשים ומוכחים שיקדמו הרחבה וקיימות של שוויון בין-דורי וצדק חברתי. ואכן, פיצול ההגמוניה של קבוצות דומיננטיות מאפשר את מה שפרייזר (2021) מכנה "שיבוש המרחב הציבורי". בזמן שקבוצות שונות נאבקות באתגרים הצצים בכל רמה של החיים – חברתית, כלכלית, פוליטית וסביבתית – נוצרת הזדמנות לצמיחה של נרטיבים חברתיים חדשים אשר יעוררו אמון בקרב הציבור. עלינו לזהות הזדמנויות אלה ולנצל אותן, או לחלופין ליצור אותן בעצמנו.

בזכות העיגון בתאוריה ביקורתית ובצרכים של המודרים ביותר, ניתן לשמר ולהרחיב את היכולת שלנו לשינוי חברתי יעיל, אתי ומרחיק לכת. פרקטיקות המדיניות החברתית שנותחו כאן תורמות לשיח נוגד הגמוניה שנועד להמריץ ולעורר תמיכה ציבורית בשינויים מרחיקי לכת של צדק חברתי, דוגמת **תוכנית מרשל חדשה** או **ניו גרין דיל**. הפרקטיקות החברתיות שנותחו כאן מציעות דרכים שבהן מדיניות חברתית תוכל להימנע מלקחת חלק בעוולות של מדינות ותאגידים, באמצעות טיפוח של אוטונומיה יחסית הנפרדת מפרקטיקות וממדיניות דכאניות של המדינה, ובד בבד לקחת חלק פעיל בפרויקטים חדשים ומורחבים של קיימות בין-דורית.

מקורות

- Baines, D., & Sharma, A. (2022). Anti-oppressive practice: Building social justice social work. In S. Shaikh, B. LeFrancois, & T. Macias (Eds.), *Critical social work theory*. Fernwood.
- Botsiou, K. E. (2009). New policies, old politics: American concepts of reform in Marshall Plan Greece. *Journal of Modern Greek Studies*, 27(2), 209–240.
- Brown, C., & MacDonald, J. (2020). *Critical clinical social work: Counterstorying for social justice*. Canadian Scholars' Press.
- Canadian Press (2022). Liberals, NDP to move forward on dental-care program, national pharmacare. *Benefits Canada*. Canadian Press.
<https://www.benefitscanada.com/benefits/health-benefits/liberals-ndp-to-move-forward-on-dental-care-program-national-pharmacare/>

- Clemens, C. (2017). Ally or accomplice? The language of activism. *Learning for Justice*.
- Fraser, N. (2021). Climates of capital. *New Left Review*, 127 (Jan-Feb), 94–127.
- Friesen, K. (2021). Reimagining populism to reveal Canada's right-wing populist zeitgeist. *Inquiries Journal*, 13(1), 1–18.
- Gale, T. (2001). Critical policy sociology: Historiography, archaeology and genealogy as methods of policy analysis. *Journal of Education Policy*, 16(5), 379–393. <https://doi.org/10.1080/02680930110071002>
- Galper, J. (1980). *The politics of social services*. Prentice-Hall.
- Gates, T. G., Bennett, B., & Baines, D. (2023). Strengthening critical allyship in social work education: Opportunities in the context of #BlackLivesMatter and COVID-19. *Social Work Education*, 42(3), 371–387. <https://doi.org/10.1080/02615479.2021.1972961>
- Government of Canada (2021). *Budget 2021: A Canada-wide early learning and child care plan*. <https://www.canada.ca/en/departement-finance/news/2021/04/budget-2021-a-canada-wide-early-learning-and-child-care-plan.html>.
- Johnstone, M., & Lee, E. (2021). Epistemic injustice and indigenous women: Toward centering indigeneity in social work. *Affilia*, 36(3), 376–390. <https://doi.org/10.1177/0886109920985265>
- Kentikelenis, A., & Stubbs, T. (2021). Austerity redux: The post-pandemic wave of budget cuts and the future of global public health. *Global Policy*, 13(1), 5–17. <https://doi.org/10.1111/1758-5899.13028>
- LaBonte, R. (2022). A post-Covid economy for health: From the great reset to build back differently. *British Medical Journal*, 376, pe068126. <https://doi.org/10.1136/bmj-2021-06812>
- Lightman, E., & Lightman, N. (2017) *Social policy in Canada* (2nd ed.). Oxford University Press.
- MacArthur, J., Hoicka, C., Castleden, H., Das, R., & Lieu, J. (2020). Canada's Green New Deal: Forging the socio-political foundations of climate resilient infrastructure? *Energy Research & Social Science*, 65, article 101442. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2020.101442>

- McIntosh, I., & Wright, S. (2019). Exploring what the notion of “lived experience” offers for social policy analysis. *Journal of Social Policy*, 48(3), 449–467.
<https://doi.org/10.1017/S0047279418000570>
- Merritt, C., Farnworth, M., Kennedy, S., Abner, G., Wright, J., & Merritt, B. (2020). Representation through lived experience: Expanding representative bureaucracy theory. *Human Service Organizations: Management, Leadership & Governance*, 44(5), 434–451.
<http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3672065>
- Morley, C., & O’Bree, C. (2021). Critical reflection: An imperative skill for social work practice in neoliberal organisations? *Social Sciences*, 10(3), 97–114.
<https://doi.org/10.3390/socsci10030097>
- Noble, C., & Ottman, G. (2023). *Post-pandemic welfare and social work: Re-imagining the new normal*. Routledge.
- OECD. (2020). *Building back better: A sustainable, resilient recovery after COVID-19*.
- Ozga, J. (2021). Problematising policy: The development of (critical) policy sociology. *Critical Studies in Education*, 62(3), 290–305.
<https://doi.org/10.1080/17508487.2019.1697718>
- Pisani, S. (1991). *The CIA and the Marshall plan*. University Press of Kansas.
- Quiggan, J. (2013). *Time for Rudd to give a full-throated defence of Keynesian stimulus*. The Guardian.
<https://www.theguardian.com/commentisfree/2013/aug/26/rudd-stimulus-cuts>
- Savage, G. C., Gerrard, J., Gale, T., & Molla, T. (2021). The politics of critical policy sociology: Mobilities, moorings and elite networks. *Critical Studies in Education*, 62(3), 306–321.
<https://doi.org/10.1080/17508487.2021.1878467>
- Stanford, J. (2009). *No worries, mate! How Australia beat back the recession*. The Globe and Mail.
- Stanford, J. (2015). *Economics for everyone: A short guide to the economics of capitalism*. Pluto Press.
- Stanford, J. (2020). *We’re going to need a Marshall plan to rebuild after COVID-19*. Policy Options Politiques.

- Strier, R. (2019). Resisting neoliberal social work fragmentation: The wall-to-wall alliance. *Social Work*, 64(4), 339–345.
<https://doi.org/10.1093/sw/swz036>
- Strier, R., & Binyamin, S. (2014). Introducing anti-oppressive social work practices in public services: Rhetoric to practice. *The British Journal of Social Work*, 44(8), 2095–2112. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bct049>
- Steil, B. (2018). *The Marshall plan: Dawn of the cold war*. Oxford University Press.
- Watts, L. (2019). Reflective practice, reflexivity, and critical reflection in social work education in Australia. *Australian Social Work*, 72(1), 8–20.
<https://doi.org/10.1080/0312407X.2018.1521856>
- Zizek, S. (2020, December 31). *We need a socialist reset, not a corporate “great reset”*. Jacobian.